

В. РОМАНЕНКО

КОНКУРЕНЦІЯ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Беззаперечним є факт, що в ринковій економіці конкуренція — важлива рушійна сила розвитку економічної системи. Але конкуренція призводить і до певних негативних наслідків: надмірні витрати на рекламу; банкрутство багатьох дрібних, середніх і навіть частини великих товаровиробників; фінансові махінації з метою «поглинання» конкурентних фірм і значні витрати, що супроводжують ці процеси, зловживання економічною владою з боку гігантських монополій.

За сучасних умов, коли посилюються процеси глобалізації та експансії транснаціональних корпорацій, рівень національної конкурентоспроможності стає найважливішим чинником економічного і політичного самовизначення держави, пошуку її місця у міжнародному розподілі праці.

В економічній літературі поняття «конкуренція» і «конкурентоспроможність» здебільшого розглядаються окремо. Ми спробуємо виявити вплив конкуренції в Україні на рівень конкурентоспроможності на прикладі машинобудування — провідної галузі вітчизняної економіки.

Що таке конкуренція як форма економічних відносин між суб'єктами ринку? Стосовно цього поняття існують різні трактування. Із сучасних українських учених найбільш повно розкриває сутність конкуренції С. Мочерний: «Економічне суперництво і боротьба між приватними і колективними товаровиробниками та продавцями товарів і послуг за якнайвигідніші умови їх виробництва і збуту, за привласнення найбільших прибутків...» [1].

Після розпаду Радянського Союзу і краху соціалістичної системи господарювання сформувався певний міф щодо недостатнього рівня конкуренції в економіці України. Основна увага спрямовувалася на виробництво: сформовані за радянських часів підприємства, особливо у галузі військово-промислового комплексу, за обсягами виробництва були своєрідними монстрами. Створена міжвідомча комісія з питань демонополізації економіки мала на меті проведення активнішої антимонопольної політики, реалізацію завдань Державної програми демонополізації економіки і розвитку конкуренції.

Періодично визначалися підприємства-монополісти, тобто ті, на які спрямовувалася політика демонополізації. Так, до цього

Таблиця 1. Кількість промислових підприємств та персоналу в машинобудівній галузі України *

№ п/п		Роки			
		1990	1995	2000	2005
1	Підприємства, що перебували на самостійному балансі	1868	2031	2840	2039
2	Середньорічна кількість промислово-виробничого персоналу (ПВП), тис. осіб	3058	1876	1074	773
3	Середня кількість ПВП на одному підприємстві, тис. осіб	1,64	0,92	0,38	0,38

* За даними Держкомстату України.

переліку у 1992 р. потрапили такі відомі підприємства, як завод «Ковельсьільмаш», який виготовляв транспортери для прибирання гною (37% ринку), Прилуцький завод «Пожмашина» (забезпечував пожежними машинами 100% ринку), ВО «Азовмаш», де виробляють спеціалізовані цистерни (98% ринку), Стахановський машинобудівний завод — крани-штабелери (77% ринку) тощо [2]. Однак внаслідок таких антимонопольних заходів значна кількість цих підприємств припинила своє існування або опинилася у кризовому стані.

Ініціаторів політики демонополізації галузі не зацікавив досвід розвинених країн, де дуже часто 1–2 компанії — єдині виробники певної продукції. Наприклад: «Філіпс» у Голландії, «Еріксон» — у Швеції, «Фіат» — в Італії. Але в умовах відкритості світової економіки на ринку присутні виробники й інших країн. Не важко було спрогнозувати, що подібне рано чи пізно станеться і в Україні: на її внутрішній ринок прийдуть міжнародні монополістичні угруповання, у конкурентній боротьбі з якими наші «монополісти» втратять свої

позиції. Саме це ми і спостерігаємо нині у багатьох галузях вітчизняної економіки. І тепер гостро постало питання про корпоратизацію, об'єднання великих національних виробників. То навіщо ж було ламати, щоб потім знову будувати?..

Одним із засобів демонополізації і створення конкурентного середовища є реструктуризація існуючих підприємств. Ці дії, в остаточному підсумку, призвели до розпорошення подрібнення виробничих і науково-виробничих об'єднань та великих підприємств. Внаслідок цього значно зросла кількість заводів (табл. 1), але чи стали вони конкурентоспроможними?

Так, кількість підприємств, що перебували на самостійному балансі, впродовж 1990–2000 років збільшилася в 1,5 раза. Скорочення їх чисельності у 2005 р. пов'язане, здебільшого, з переходом на нову систему класифікації за видами економічної діяльності. За цей самий період середньорічний промислово-виробничий персонал зменшився вчетверо, а чисельність працівників, зайнятих на одному підприємстві, скоротилася з 1,64 до 0,38 тис. осіб, тобто в 4,3 раза.

Велика кількість підприємств з невеликими обсягами продукції не сприяє досягненню оптимальних показників виробництва. Рентабельність багатьох видів продукції машинобудування є досить низькою або ж від'ємною. Особливо збитковими були підприємства, які виготовляли радіоприймальні пристрої, магнітофони, окремі види сільськогосподарської техніки, електропобутові товари, транспортні засоби, тобто ті виробництва, де спостерігається значне зростання кількості підприємств. Загальний рівень рентабельності галузі знизився з 24,3 у 1995 р. до 3,4% — у 2005 р.

Розглянемо, як відбувалися процеси децентрації на прикладі окремих виробництв.

У 1990 р. в Україні радіоприймальні пристрої виготовляли 6 підприємств, кожне з

яких спеціалізувалося на певному класі апаратури. Обсяг виробництва становив 777,4 тис. штук. У 1995 р. виробників подібної апаратури вже було 14, причому загальний обсяг зазначеної продукції знизився до 125,0 тис. штук. 2000 року кількість виробників радіоприймальних пристроїв знову сягла шести, а обсяг виробництва становив 36,5 тис. шт.: порівняно з 1990 р. він скоротився більш як у 20 разів. У 2005 р. на вітчизняному ринку цієї продукції залишилося 2–4 виробники, її обсяг упав до 17,6 тис. штук апаратури.

Аналогічна ситуація склалася і щодо виробництва телевізорів. У 1990 р. при загальному обсязі їх випуску в Україні (3773,8 тис. шт.) налічувалося 9 виробників. У 1995 році, відповідно, 315,1 тис. шт. і 16 підприємств. У 2000 р. — 62,4 тис. шт. і 8, у 2005 р. — 651,0 тис. шт. і 3 виробники. Обсяги виготовлення телевізорів зросли, в основному, за рахунок їх складання з імпортних комплектуючих.

Подібні тенденції деконцентрації виробництва і посилення конкуренції між українськими виробниками характерні і для підприємств, які виготовляють автобуси, зернозбиральні комбайни, лічильники газу та електроенергії

Сьогодні є два основні напрями забезпечення конкурентоспроможності, які дають змогу товаровиробникам вийти на глобальний ринок: перший — це мінімізація витрат на випуск продукції; другий — виготовлення принципово нової продукції, здатної формувати нові ринкові ніші.

Для першого напрямку дієвими засобами досягнення мети є зменшення частини праці в собівартості продукції або її здешевлення за рахунок підвищення серійності виробництва. В реалізації цього напрямку на світовому ринку лідером став Китай.

Для другого напрямку характерна концентрація значних фінансових, науково-дослідних ресурсів на певних перспективних проектах, що дають змогу створити

принципово нову продукцію. Яскравим прикладом такої стратегії є реалізація у низці країн технології з виробництва телевізорів, комп'ютерів на рідких кристалах. На цьому ринку головними гравцями виступають найрозвиненіші країни світу — США, Японія, Німеччина, Республіка Корея.

Процес подрібнення виробництва та посилення конкурентної боротьби між українськими підприємствами створює сприятливе підґрунтя для проникнення на вітчизняний ринок зарубіжних фірм. Останніми роками на нашому ринку спостерігається тенденція до превалювання імпорту над експортом щодо більшості видів машинобудівної продукції. Так, у 2006 р. імпорт перевищив експорт цих товарів у 2,5 раза. 2005 року імпорт сільгосптехніки та обладнання для харчових і переробних галузей вітчизняної промисловості становив майже 800 млн дол., а в січні 2007-го — понад 100 млн дол. Лише впродовж останнього десятиліття до України було завезено 16 тис. зернозбиральних комбайнів [3].

Збільшення на внутрішньому ринку кількості виробників певної продукції, зокрема машинобудування, призводить до загострення конкурентної боротьби. Як уже зазначалося, конкуренція має і позитивні, і негативні наслідки. Особливістю конкурентного середовища в Україні є те, що негативні аспекти цього явища позначаються на вітчизняному виробникові, а натомість позитиви отримують іноземні великі компанії.

Досвід розвинених країн свідчить, що концентрація і централізація капіталу є неминучим результатом розвитку продуктивних сил. Але в більшості країн це був поступовий процес, який тривав чималий історичний період і відбувався в умовах формування національних ринків. Саме таким чином виникли монополістичні об'єднання у США, Японії, Франції, Німеччині, Республіці Корея. Нині такі великі структури створюються у Китаї, Індії, Росії. Саме вони

за сучасних умов визначають вектор розвитку економіки не лише окремих країн, а й у міжнародному вимірі. Так, сьогодні монополії реалізують від 50 до 90% продукції багатьох видів.

Україна ще не інтегрувалася у світовий економічний простір, де панують великі корпорації і жорстка, почасти жорстока конкуренція. Функціонування у нас численних, але малопотужних за обсягами виробництва підприємств, становить загрозу для економіки держави і може призвести до втрат цілих видів економічної діяльності, особливо високотехнологічного напрямку.

Стан конкурентного середовища в Україні та його вплив на конкурентоспроможність національного виробника ставлять питання, які потребують невідкладного розв'язання.

Давно виникла потреба формування на базі українських підприємств крупних монополістичних угруповань, які б репрезентували нашу державу у світовому поділі праці. Такі структури доцільно створити передусім у високотехнологічних галузях, що є державними пріоритетами.

У машинобудуванні їх потрібно сформувати насамперед у системотвірних галузях, котрі визначають техніко-економічний рівень продукції, зокрема, в мікроелектроніці, верстатострументальній, електротехнічній промисловості, двигунобудуванні.

Звісно, за умов, коли більшість підприємств галузі приватизована різними власниками, це зробити доволі складно, але вкрай необхідно, щоб не залишитися на узбіччі економічного поступу.

Слід вивчити досвід формування таких об'єднань у різних країнах світу (Японія, Республіка Корея, Китай, Росія) та розробити державну програму з корпоратизації, яка би враховувала як зарубіжний досвід, так і особливості національної економіки.

Поряд з цим важливо запровадити комплекс заходів щодо захисту внутрішнього ринку, які, зокрема, передбачали б:

- ♦ захист вітчизняного ринку від нечесної конкуренції — коли з продукцією українського виробника конкурують несертифіковані, а також контрабандно завезені вироби іноземного походження;
- ♦ надання переваг при закупівлі на державні кошти продукції (виробів) вітчизняних виробників;
- ♦ обмеження в залученні іноземних інвестиційних і кредитних ресурсів, якщо вони спричинюють нерівні конкурентні умови для національного товаровиробника.

Необхідно також запровадити економічний механізм стимулювання і підтримки саме крупних вітчизняних товаровиробників з тих видів економічної діяльності, які є державними пріоритетами, оскільки орієнтація лише на підприємства малого бізнесу не сприяє конкурентоспроможності національного виробника. Потрібен комплексний підхід, який би передбачав раціональне поєднання структур малого, середнього і великого бізнесу, щоб усі працювали на кінцевий результат — економічне зростання України.

1. Економічна енциклопедія. / Відпов. ред. С.В. Мочерний. — К., «Академія». — Т. 1, 2000. — 864 с.
2. Орієнтир. — 1993. — № 33, 19 серпня.
3. Уряд. кур'єр. — 22.02.07. — С. 6.

В. Романенко

КОНКУРЕНЦІЯ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Резюме

На прикладі машинобудівної галузі розглядаються проблеми корпоратизації вітчизняної економіки, створення у ній конкурентоспроможних об'єднань. Пропонується комплекс заходів, які сприятимуть захисту внутрішнього ринку від експансії транснаціональних корпорацій.

V. Romanenko

COMPETITION AND COMPETITIVENESS

Summary

The problems of national economy corporatisation and machine building competitive entities formation are reviewed based on machine building industry. The number of action items oriented on internal market protection from transnational corporation expansion is presented.